

dikban 1013 (68,4%). Szécsi Mária: 501 *A*, az elsőben 246 (63%), a másodikban 255 (65,3%). Lehel Vezér: 665 *A*, az elsőben 304 (66,6%), a másodikban 361 (79,1%).

Végül vessünk egy pillantást Petőfi verselő technikájára és vizsgáljuk meg, mint főntebb Gyöngyösinél és Aranyánál, a „sormetszet” elhanyagolásának kérdését. Az ilyen egyik dipodiából a másikba történő szóátnyúlás esetei Petőfinél:

	<i>A</i> -forma	<i>a</i> -típus	%		<i>B</i> -forma	<i>a</i> -típus	%
<i>János Vitéz</i>	1966	1193	61		626	221	35,3
<i>Szécsi Mária</i>	501	244	48,6		148	52	35,1
<i>Lehel Vezér</i>	665	378	56,8		160	51	31,8

Ez adatokból kitűnik, hogy Petőfi a sormetszet elhanyagolásában közép-úton jár Gyöngyösi és Arany között.

Förster Aurél

ZRÍNYI RITMUSA

A köztudat szerint Zrínyi költészetének egy nagy fogyatkozása van: gyenge verselése, főként botladozó ritmusa. Ez a ritmus olyan megoldhatatlannak látszó ellentmondásokat rejt magában, hogy minden fejtorés eredménytelen maradt atekintetben, hogy valami eddig nem ismert ritmusrendszerrel számolhatunk-e nála, vagy csak egyszerűen döcögő, rossz verseléssel, tehát avval a csodával, hogy egy költői erényekben gazdag, kiváló egyéniség éppen a verselés elemi kérdéseiben gyengébb a legutolsó műkedvelőnél is. Hiszen ritmus tekintetében már egy évszázada jobb verset írt nála minden kis énekszerző, aki megközelítőleg sem tud felmutatni olyan költői képességeket, nagyvonalú elképzelést, arány- és formaérzékét, jellemző erőt, képekben való gazdagságot, szemléletes és kifejező nyelvet, mint ő! Még Arany is, régi irodalmunk első nagy búvárja, át akarta írni az eposzt. (Érdekes viszont, hogy ami ebből elkészült, minden gördülékenysége ellenére is halványabb Zrínyi erőteljes verseinél.)

De a kérdésnek ilyen megoldásába sohasem nyugodtak bele teljesen irodalomtörténészeink. Érezték, hogy valami magyarázatnak kell lenni, ami ezt az ellentétet feloldja. Gábor Ignác erre is feleletet akart adni,¹ de ritmizálása olyan ellenmondásokat tartalmaz és olyan elfogadhatatlan tagolásokkal él — például „Mely |meggyőzöttetekre|| kegyelemmel | néz” — hogy sem elméleti szempontból, sem gyakorlati szempontból, ritmusérzékünk alapján nem fogadhatjuk el.

Horvák János más megoldást ajánl.² Hivatkozik Kodálnak az Argirus nótájáról és Tinódi „Szalkai mezőn...”-jéről tett megállapítására.³ Ugyanilyen dallamra képzelet el a Szigeti Veszedelem szövegét is, melynek tehát nem kellett tekintettel lennie metszetre. A nehézség csak az, hogy Tinódi metszet-hibái meg sem közelítik Zrínyiét. Tinódinál Kodály 7—8, illetve 11%-ot mutat ki, Horváth pedig Zrínyinél 20%-ot, pedig csak azokat az eseteket veszi hibának, amikor a metszet szót vág ketté, ha csak szorosan összetartó szavakat, akkor nem. Ez a számbeli különbség pedig már elég

¹ A magyar ősi ritmus. Bp., 1908 A magyar ritmika választútja. Bp. é. n. (1943?)

² A magyar vers. Bp., 1949. 214—217. l.

³ Az Argirus nótája. Ethn. 1920.

lényeges ahhoz, hogy ne magyarázzuk ugyanavval a versfajtaival. Tulajdonképpen Horváth János is csak elméleti elképzelésnek tartja ötletét, gyakorlatilag mindig felező tizenkettesként tárgyalja Zrínyi verseit. (Sőt éppen a százalékos arány alapján tartja igazoltnak, hogy a felező tizenkettes volt Zrínyi ritmus-terve, s bele kell nyugodnunk, mikor ettől eltér, hogy annál nagyobb örömmel fogadjuk, mikor ismét visszazökken a helyes rimusba.⁴) Tehát még mindig nyitottnak érzi a kérdést.

Magunk sem tehetünk egyebet, mint hogy végigelemezzük Zrínyi versét, hátha adnak sorai maguktól is valami természetes ritmust, ha nem közelünk feléje semmiféle előre elképzelt elmélettel, sem mai népdalaink beidegzett ritmusával, hanem csak rábizzuk magunkat ritmusérzékünkre és a szöveg természetes tagolódására. A következőkben az első énekből mutatunk be egy hosszabb részletet, mely már alkalmas arra, hogy Zrínyi ritmusáról fogalmat adjon, a tanulságok azonban, melyeket levonunk, mindig az egész költemény elemzéséből származnak. Látni fogjuk, hogy olyan ütemfajták váltakoznak nála is, mint a László-énekben, vagy az Ómagyar Mária-síralomban, csak sokkal nagyobb mértékű szótagszám-kötöttség korlátai közé szorítva.

1. Én az ki azelőtt iffiu elmével
Játszottam szerelemnek édes ver- sével,
Küszködtem Viola kegyetlensé- gével:
Mastan immár Mársnak hangasabb versével
2. Fegyvert s vitézt éneklek, török ha- talmát
Ki meg merte várni Szulimán haragját,
Ama nagy Szulimánnak hatalmas karját,
Az kinek Európa rettegte szablyáját.
3. Musa! Te ki nem rothandó zöld laurusból
Viseled koszorúdat sem gyöngé ágbul,
Hanem fényes mennyei szent csilla- gokbul
Van kötve koronád holdból és szép napbul;
4. Te, ki szüza- nya vagy és szülted uradat,
Az ki örök- ken volt s imádod fiadat,
Ugy mint iste- nedet és nagy monár- chadat,
Szentséges királyné! hívom irgal- madat.
5. Adj pennámnak erőt, úgy ír hassak, mint volt
Arról, ki fiad szent nevéért bátran holt,
Megvetvén világot, kiben sok ja- va volt;
Kiért él szent lelke, ha teste meg is holt,
6. Engedd meg, hogy neve, mely mast is köztünk él,
Bővüljön jó híre, valahol nap jár-kél.
Lássák pogány ebek az ki Isten- től fél,
Soha meg nem halhat, hanem örök- kén él.
7. A nagy minden- ható az földre te- kénté,
Egy szemfordu- lásban világot megnézte,
De leginkább magyarokat észben vette,
Nem járnak az uton, kit fia rendelte.
8. Látá magya- roknak állhatatlan- ságát,
Megvetvén az Istent hogy imádnak bálvánt:
Csak az, ereszténé szájára az zablát.
Csak az, engedné meg, tölthetné meg torkát

⁴ I. m. 292—294. és 212 l.

9. Hogy ű szent ne- vének nincsen tiszte- leti,
 Artatlan fia vérenek böcsületi,
 Jószágos cseleke- detnek nincs keleti,
 Sem öreg em- bernek nincsen tiszte- leti
10. De sok feslett erkölcs és nehéz káromlás,
 Irigység, gyűlölség és hamis tanácslás,
 Fertelmes fajtalanság és rágal- mazás,
 Lopás, emberölés és örök tobzódás.
11. Megindult ezekért méltán ű haragja
 Azért Mihály archangyalt magához hívá
 És kemény haragjában így paran- csolá,
 Ő szentsége előtt archangyal áll vala:
12. Nézd ama kemény nyakú és kevély scíták
 Jó magya- roktul mely igen elfajzottak,
 Szép keresztény hűtöt lábok alá nyomtak,
 Gyönyörködnek különb-különb vallá- soknak.
13. Maga te tekintsd meg körösztyén világot,
 Nem találsz azok közt kivel tettem több jót,
 Kihoztam Scítiából mely nekik szűk volt,
 Az én szent lel- kem is ű reájok szállott.
14. Scítiából azt mondom, kihoztam űket,
 Mikínt Egyip- tusbul az zsidó népeket.
 Hatalmas karommal verém nemze- teket,
 Mindenütt rontám-vesztém ellensé- geket.
15. Tejjel-mézzel folyó szép Pannóni- ában
 Megtelepé- tém űket Magyaror- szágbán,
 És meg is áldám minden álla- patjában,
 Megtelepé- tém űket Magyaror- szágbán,
16. Sőt vitéz szűvel is megáldottam űket,
 Ugy hogy egy jó magyar tizet mást kergetett.
 Sohul nem ta- láltak oly nagy ellen- séget,
 Az ki mint por szél előtt, el nem ke- rengett.
17. Szentséges lölkömet reájok szállattam,
 Az körösztyén hűtre fiam által hoztam,
 Szent királyok- kal is megajándé- koztam,
 Békességet, tisztessé- get nekik adtam.
18. De űk ennyi jókért, ah nehéz mondani!
 Ah hálá- datlanok és mertek elhadni,
 Nem szé- gyenlik Isteneiket elárulni,
 Ellenemre minden gonoszban merűlni.
19. Ah bánom, ennyi jót hogy ővélek töttem,
 Nem-e vipe- rákat keblemben neveltem?
 De immár ideje vélek esmér- tetnem:
 Én vagyok ama nagy bosszúálló isten!
20. Eredj azért archangyal, szállj le po- kolban,
 Válassz egyet az haragos furi- ákban
 És küldjed el aztot Szultán Szuli- mánban,
 Jutassa magyarokra való ha- ragban.

21. En pedig töröknek adok hatalmat,
 Hogy elrontja- veszti az rossz magya- rokat.
 Mindaddig töri iga kemény nya- kokat,
 Míg nem esme- rik meg: elhagyták urokat.
22. Kiáltanak énhozzám s nem hallok meg őket,
 Hanem fogom nevetni nehéz ü- gyeket;
 Az ü pana- szira nem hajtom fületem,
 Ű nyavajá- jokra nem teszem szememet.
23. Ez mindaddig léssen, míg bosszút nem állok,
 Harmad-negyed ízig büntetés lesz rajtok;
 És ha idején észben nem ve- szik magok,
 Örök átkom, haragom léssen ü- rajtok.
24. De ha hozzám térnek megbánván bűnöket,
 Halálról életre ismét hozom őket.
 Jaj török, néked, haragom vessze- jének!
 Te vagy, de eltörlek, ha ezek meg- térnek.
25. Michael archangyal kezdje könyör- geni
 És az iga- zakért igen ese- dezni:
 Uram! jámborokat fogod-é rontani?
 És az hamis- sakért fogod-e megverni,
26. De az élő Isten kész lőn megfe- lelni:
 „Te aka- rod-é én tanács- mat tudni,
 Vagy elrőj- tött nagy titkaimat vizsgálni?
 Az mellyeket teneked nem lehet tudni?
27. Ostorom szolgámra nem tiltom, hogy szálljon.
 Melynek nem kell törődni semmit halálon.
 Akarom, néki könnyebbisé- re szálljon,
 És lelkének hüvösü- lésére álljon.

Amint látjuk, a szöveg a két-, három- és négyszótagos ütemek változó csoportosulásából áll; a különféle szótagszám sorrendi kötöttség nélkül szerepel az ütemekben. Ennek a tagolásnak kielégítő, sok helyen pedig **kitűnő** ritmus az eredménye. A csoportok nagyrészt a 3+2, 4+2, 4+3 váltakozásából állanak, igen gyakori a 3+3, mint a szabályszerű felező 12-esnek a 4+2 mellett lehetséges másik tagolása. Kevésbé gyakran de előfordul a 3+4 is. Egészen ritka a 2+4, többnyire a 2+2 || 4+4 változatban. Feltűnik az ötös ütem is 5+2 formában. Ez annyira ritka, hogy az egész költeményben még csak négyszer találkozunk vele. (XI, 47—1, VI, 71—2, VII, 108—3 és VIII, 85—2.) Ennek az ütembeosztásnak indokolására, szabályai megállapítására leghelyesebb végigmenni az egész első éneken.

A tagolódás a mondattani összetapadás és szétválás szabályai szerint történik. Ezeket a szabályokat nemcsak Zrínyi verselésének vizsgálatából nyertük, tapasztalatunk szerint minden magyar versnek követnie kell, hogy ütemei kialakuljanak és természetesen hassanak. Ezek a szabályok a leg- szükségesebbre leszűkítve a következők:

A mondat szorosan összetartozó részei, a szólamok és a szólamként szereplő magános szavak külön ütembe kerülnek, különböző hosszúságuk időben kiegyenlítődik. Pl. „Kiáltnak | énhozzám s || nem hallok meg | őket.” 4 szótagnál több egy ütemben nem lehet (az említett ritka kivételek különleges esetek). Ennél hosszabb szavak és szólamok átnyúlhatnak a következő ütembe, de akkor a következőket is teljesen ki kell tölteniök. Az ilyen két ütemre széttagolódó szólamnak és szónak két tagja hosszabbról rövidebbre haladó sorrendben alkothat csak ütemet, tehát 4+3, 4+2, 3+2. Például: „És meg is | áldám || minden álla- | patjában”, „Meghallgatám, | segitém || minden

dol- | gokban“, „Küszködtem | Viola || kegyetlenség- || gével“. Fordítva nem lehet, sőt más arányban fogyólag, vagy egyenlően sem: „... minden ál- | lapat-
jában“, „minden- állapot- | jában“, „kegyetlen- | ségével“, „kegyetlen-
ségé- | vel“ stb.

Hogy milyen szólamrészek tapadnak össze egy ütembe és melyek válhatnak külön, arra nézve a mondattani viszonyok önmagukban nem döntöek (pl. jelző és jelzett szó, állítmány és alany stb.), hanem minden szólamrésznek a környezetéhez való relatív helyzete. Ez már számszerű viszonyok alapján is lehet más és más. Például jelző és jelzett szó többnyire szorosan összesimul, úgy hogy az elválasztás sem a szóhatárra kerül: „édes versével“; de ha túl hosszú lesz a két tag — pl. mind a kettő háromszótagú: „hangasabb | versével“ — akkor különválnak. Vannak egyéb különbségek is. Pl. „Én pedig | töröknek || adok | hatalmat“ mondatban az állítmány „adok“ és tárgya „hatalmat“ különválnak. Ugyanis az alany után különválasztott határozó: „Én pedig | töröknek || ...“ már az állítmánnyal kíván összetapadni — „töröknek adok“ — és ha ezt elválasztom, akkor a hatalmat || is el kell választanom az igétől, mert az ebben az összefüggésben kevesebbé tartozik hozzá mint az előző, elválasztott szó. Összetartozó szólamrészek elválhatnak tehát, csak az a fontos, hogy ne kerüljenek össze ebben az esetben kevesebbé hozzátartozóval. Meg kell tartanunk a nyelv-kívánta szünetek egymásközi arányát és úgy kell elhelyeznünk a szólamokat a kívánt metszetek közt, hogy a metszetek a szólam-közi szünetekre kerüljenek és az ütemen belül megállás nélkül mondott részek azonosak legyenek az egybeejtendő szólam-részekkel. Ha tehát az előbbi mondatban: „Én pedig töröknek adok hatalmat“ metszetnek tettük meg a „töröknek“ és az „adok“ közt levő szóhatárt, akkor még inkább ütemhatárnak kell megtennem az „adok“ és a „hatalmat“ között levőt, mely annál a beszéd rendes folyásában nagyobb. Különbösen erőszakot követünk el a magyar mondat kiejtésén, és azonnal hibásnak érezzük a ritmust is.

A mai népdalformákban meghatározott szótagszámú ütemkapcsolatokhoz szoktunk hozzá: 4+4+3, 4+4+2, 4+2+4+2 stb. Ilyen ritmust olyan szövegsorok adnak, melyekben a szólamrészek határai, illetve a kettőbe tagolódó hosszabb szavak és szólamok részei 4+4+3 stb. arány szerint következnek. Zrínyinél nincs a sorrend megszabva, csak annyi, hogy egy sor négy ütemből áll, mely 12 szótagot tesz ki összesen. (Ugyanez van szótagszámkötöttség nélkül a László-énekben, a Siralomban pedig 2 ütem.) Zrínyi soraiban tehát a szólamoknak csak olyan tagolása szükséges, mely négy ütemet érezhetővé tesz, bármilyen hosszú a 4-es határon belül, amelyek egymással a neki-futás és lassítás által kiegyenlítődnek. A többnyire állandó szótagszám-határ pedig megszabja, hogy bizonyos ütemkapcsolatok sűrűbben lépjenek fel, mert ha pl. az első félsor 4+3 (vagy 3+4), akkor már nem marad más lehetőség a második félsorra, mint 3+2 (vagy 2+3); ugyanígy 4+2 (3+3) csak ugyanennek ismétlődését engedi. Ez nagyjából megszabja, hogy Zrínyi félsorai többnyire 6+6, 7+5, vagy 5+7 szótagra tagolódnak — csak nagyon kivételesen 4+8 vagy 8+4-re — a további tagolódást pedig az ezek által megszabott variációk alkotják.

Ez a tagolás⁵ nem a szóhangsúlyok és szóhatárok szerint történik, hanem a beszéd szólam-tagolódása szerint. Ez elválasztja Gábor Ignác elméle-

⁵ Ilyen tagolásnak a lehetősége már felmerült irodalmunkban, lásd Horváth János i. m. 212. l. Ő nem fogadja el ezt a lehetőséget, de előtte már többen értelmezték Zrínyi verseit hasonló alapon Ráday „comumák“, azaz írásjelek szerint olvastatja, s ez szerintem nem prózává változtatása a versnek, hogy ne érezze a ritmus döcögését, mint Horváth J. véli, hanem a mondattani tagolás megérzése a ritmusban. Erdélyi meg is fogalmazza a változó szótagszámú ütemet és metszetet. (Mindkettőt idézi Horváth J. i. m. 203. és 205. l.)

tétől és ritmizálási gyakorlatától, de az uralkodó elmélettől is,⁶ mely elfogadja ugyan a szóhangsúlyt a ritmus alapjának, de nem aszerint ritmizál, s az eltéréseket a képlet hatásával magyarázza. Ha elszakadunk ettől az elmélettől és a mai népdalformák szuggesztív hatásától, akkor nemcsak 4+3 || 3+2 kapcsolatot érezhetünk ki a versből, hanem olyant is, ahol a rövidebb megelőzi a hosszabbat, pl. „Kihoztam | Scitiából...” „Nézd, ama | kemény nyaku...” „Lopás, | emberölés || és örök | tobzódás” stb. Ilyen tagolás azonban csak akkor jöhet létre, ha jól elváló, külön szólam-egységeket zár egy-egy ütembe, mert átvágott szó vagy szólam, mint láttuk, nem tagolódhatik ilyen arányban.

Ennek a jelenségnek magyarázata nyilván az, hogy ilyen kapcsolatban, pl. 2+3-ban a két és három szótag közt olyan nagy a tempó-különbség, hogy azt a nyelvnek a lassításon felül még valami kis szünettel is ki kell pótolnia, hogy egyenlő legyen a két ütem. Ezt a szünetet pedig a természetes beszédben csak erős gondolati határ szolgáltatja. Már a 3+3 közt nincs ilyen szünet, s azért ilyen kapcsolatban még a különben szorosan összetartozó jelző és jelzett szó is különválhat, anélkül, hogy elszakadásuk érezhetővé válnék. (Pl. „hangosabb | versével”) Ezt igazolja a Zrínyi által kedvelt „Szultán Szulimánnak”, „Szultán Szulimánban” stb. kifejezés is. Ezt mindig egybe mondjuk 4+2 arányban, viszont fordított sorrendben különválnék: Szulimán | Szultánnak”. A „Szultán | Szulimánnak ütemezés 2 + 4 szerint nem lehetséges, mert ebben az ütemkapcsolatban olyan szünet jön létre, mely megzavarja a jelzős szerkezet rendes kiejtését. A 3+3-ban viszont nem.

A 3+4 kapcsolatban is lényegesen kisebb szünet van, mint akár a 2+3, akár a 2+4 között, azért többször elő is fordul Zrínyinél igen síma ritmussal. A 2+4 csak kétszer fordul elő, igen erős gondolati tagolással, különben inkább csak akkor szerepel, ha mind a két első ütem 2-es: „Széles | mellyel elefántot | hasomlítja”, mert itt a nagy szünet a főmetszetre esik, ahol helyénvaló. De még ilyen formában is csak ötször találjuk az egész eposzban. A 3+4 könnyebb, ha az első ütemekben fordul elő, és így a megszaladó 4-es nem kerül a sorvégre. Pl. IV. 45—4. Örülök, | idehozott | | szerenese | szélvész. VI. 67—1. „Talán így | Hercules bánt | | az sárkányokkal” stb.

Nehezebb a másik, ha a sor végén áll. I. 9—2. „Artatlan | fia | | vérének | bőrcületi”. Ez esetben ugyan nem hat különösen jól, de más helyen még ez a szokatlan, sorvégi siettetés is indokolt és jól hangzó. Ilyen esetben mindig 3+2 | 3+4 a sor tagolása. Pl. IV. 64—2.

„Miképpen | fogtok | | véretekkel | fizetni,
Te lege- | löször | | vakmerő | Horvát Zrínyi,
Fejeddél | Tajelérit | fogod fi- | zetni.”

Az indulat Zrínyi nevét mondatja ki legsebesebben, aztán fokozatosan lecsillapodik az iram. Hasonló V. 14—3.

Kezünknek | erőt, | | szívünknek | bátorságot
Csinált és az | pogántul | | elvette | aztot.

Az első sor végén fokozatos gyorsulás vezet be az átkötést a következő sorba, ahol lassan újra lecsillapodik. Nem ilyen művészi, de szintén jó ritmusú a XI. 63. 1—3.

Igy megyen | császárhoz | | és így szól | önéki:
„Hatalmas | császár, | | méért van | tiszteleti
Az vitéz | embernek stb

⁶ Lásd Horváth J. i. m., mely legújabb, részletes összefoglalása.

Ezek a példák igazolják, hogy a sorvégi 3+4 tagolásnak is van létjogosultsága, annak ellenére, hogy a magyar ritmusérzék általában sorvégen nem szereti a négyes ütemet, különösen rövidebbek után. A költő túlteheti magát bizonyos szabályokon, ha más elemek segítségét fokozottabban használja ki; ez egyúttal arra is figyelmeztet, hogy a magyar ritmus nem egy-két szabály merev alkalmazásából áll, hanem sok finom erőnek változatos érvényesüléséből adódik. Hol az egyik nyomul előtérbe, hol a másik. Jól érzékelteti ezt a következő példa. I. 85—2-ben tagolásunk eltér attól a gyakorlattól, hogy ha egy szó átnyúlik a másik ütembe, a 4-es határ után tagolódik: „De szeren- | csétlenek, | | mert nincs nekik | urok.“ Ha itt is 4+2 volna a tagolódás aránya — „De szerencsét- | lenek.“ — akkor felkiáltó értelmet kapnánk, a „De“-t pedig nyomatékosítónak éreznénk. (T. i. akkor egybe lefutó szólamnak mondanánk egyetlen nagy hangsúllyal az elején.) Itt viszont az a mondat értelme, hogy „De | ők | szerencsétlenek, mert nincs nekik urok“. Ha a valódi értelmet éreztetjük, kis elválasztás és hangemelkedés lesz a „de“ után, a mondat irama lelassul, és előáll a 3+3 tagolás. (Ezt a hanghordozás szerinti tagolást támogatja a metszet utáni hosszú szótag is: „szeren- | csétlenek.“)

2+2 | 4+4 tagolása van az első ének 18—3. sorának: „Nem szé- | gyenlik | | Isteneket | elárulni“. Itt ez a képlet egybeesik a rendkívül erős indulati tagolással, szinte a „hanghordozást“ érezteti, azért különösen jól hat.

Az ellenkező osztásra sincs sok példa: 4+4 | 2+2. A közölt részben 7—3. és 12—4. Továbbiak: II, 17—4. „Túri immár | Palotában || bément | vala“, IV, 81—4. „Két fene ló | megszabadult || egy sá- | torban“, V, 9—2. Góliátot | meggyalázá || egy gyer- | mekkel“, VI, 54—2. „Amaz az nagy | Ázsiának || begler- | bégje“, VII, 88—3. „... míg cühödöl Az ló alól, | van kezemnek || máshun | dolga“. Ilyen ritmus csak akkor alakul ki érezhetően, ha az első rész kétségtelenül szaladó 4+4-be tagolódik, a kettes ütemek pedig lassúak, lehetőleg szóhatárral és hosszú magánhangzókkal esnek egybe.

Hogy a felezés nem mindig a legjobb változat, és bizonyos esetben más tagolás jobban hangzik, annak Zrínyi tudatában lehetett, olyan helyek tanúsága szerint, ahol kis igazítással könnyen elérhette volna a „szabályos“ tagolást. Például III, 110—1.

és nem Sisaknak | csak az fele | | vagon fe-|jében.
Sisaknak csak | fele | | vagon az fe-|jében.

Ha ez utóbbi lett volna ritmusterve és nem lett volna képes megtalálni ezt az egyszerű megoldást, akkor még annyit sem tudott volna, mint egy átlagos magyar gyerek, aki a gyermekversekben könnyen meg tudja valósítani a magyar ritmus ütemét. Csakhogy Zrínyi nagyon jónak érezte a 7+5-ös tagolást, s azért olyankor is ezt kell a helyes megoldásnak tartanunk, mikor a felező metszet nem vágna ugyan ketté szót, de szólamot igen. Például

De látja sok | török vért | | ottan o- | molva,

Ezek után nincs más hátra, mint megtárgyalni azt a néhány sort, melynek kétségtelenül hibás a ritmusa, és ezt a hibát semmiféle más osztással nem lehet elkerülni. Ezek is rejtenek magukban ritmikai tanulságot, és sok esetben ritmizálásunk helyességét is igazolják.

9--3 Jószágos | cseleke- | | detnek | nincs keleti
vagy Jószágos | cselekedet- | | nek nincs ke-|leti.
a régi: Jószágos | cse-|leke- | | detnek nincs ke-|leti

Az utóbbival nincs mit kezdenünk. Az első megoldásban a főmetszeten átnyúló szó legalább megtartja a jóleső tagolási arányt, a 3+2-t; a végén viszont a nehézkes 4-es ütem áll, de mondattani tagolással és hangsúllyal

alátámasztva. (A második megoldás előnye, hogy érvényre juttatja a „cselekedet” szó rövid szótagjainak természetes megszaladását.) Néhány sort viszont kizárólag a 2. megoldás módjára tagolhatjuk. 17—4. „Békességet, | tisztessé- || get nekik | adtam”. Régi módon: „Békességet, | tisztessé- || séget nekik | adtam”. 96—1. „Hallották | rómaiak- || nak nagy ha- | talmát. „Hallották ró- | mai- || aknak nagy ha- | talmát” helyett. Ezek belső átkötések, nem sorból sorba, vagy versszakból versszakba, hanem felsorból a metszeten át a másik felsorba. Természetesen nem valami sikerült megoldás, de itt is, a hibás sorokban, a felező formánál jobb megoldást kapunk.

Nem a szokásos arányban tagolódik a szó a következőben: „És lelkének | hüvösü- || lésére | álljon.” Felezve: „És lelkének | hüvö || sülésére álljon”. 4+4 || 2+2 nehézkes volna, minthogy az első 2-es ütem csak az előző szóból levágott maradékból adódna. Itt az egész sor fokozatos rövidülése pótolja a szóban magában nem érvényesülő arányt: 4+3+3+2. (Önmagában ejtve természetesen a 4+2 volna helyes: hüvösülé- | sére. |

56—2-ben a mellékező zavaros:

vagy?	„Mint törött ha- jó, habtul, úgy hányat- tatnak.”
eddig:	„Mint törött hajó, habtul, úgy hányat- tatnak.”
	„Mint törött ha- jó hab- tul, úgy hányat- tatnak.”

A másik mondat kétségtelenül elválík az előzőtől, a metszet után csak ez kerülhet. Kérdéses csak az első felsor tagolása. A második megoldásban megint nem az a hiba, hogy a „hajó”-tól elvágjuk jelzőjét, hanem hogy utána összezárjuk a „habtul”-al, mely kevésbé tartozik hozzá. Tulajdonképpen nem is akkor érezzük a döccenőt, mikor a „törött” és a „hajó” közt kis elválasztást teszünk, mert ha a „hajó” teljesen kitöltené a következő ütemet akkor jelzője szépen megférne tőle külön ütemben is — pl. „Mint törött | vitorlások, || úgy hányat- | tatnak” — hanem mikor a „hajó” után szünet nélkül megyünk tovább a következő szóra, amely elválasztást kívánna. Ezért jobb az első megoldás, ahol a szavak összetartozása szerint haladunk a mondatban s csak a levágott szótag csapódik át a következő ütembe. Megjegyzendő, hogy ennek a kettészelt „hajó”-nak zökkenése nem is illik rosszul a tartalomhoz, különösen, hogy utána a sor második fele határozottan festi is ritmusával a hánykolódást.

A 31—3-ban szintén a mellékezőzárban van a baj. „Vigye | rájok nagy || rettenetes | fegyverét”, vagy „Vigye rá | jok nagy || rettenetes fegyverét”. Mindkét megoldás sántít, még pedig azért, mert a „nagy” szó a következő részhez tartozik, tehát a mellékezőzúra és a főmetszet közt még egy elválasztást érzünk az ütemen belül. Behelyettesítve „Vigye re- | ajok || rettenetes | fegyverét” mindjárt jó a ritmus (persze a költőiség rovására). S hogy nem a főmetszet rossz, a „nagy” és „rettenetes” közti szünet, amit a felsorolás indokol, azt egy más helyettesítés megvilágítja: „V gye vil- | lámló || rettenetes | fegyverét”. Tehát megint nem a szétvágás a baj, hanem a rossz összekapcsolás.

Még ennél is kevesebb zavart okoz 88—2-ben az első szó átnyúlása: „Mamelukok- | tól rendelt || seregben | júnek”, régi módra „Mamelukok- | tól ren- || delt seregben | júnek”. Összetartozó két szó a 4-es határ utáni hosszúsága miatt.

36—4. „Mert ha egyes- | ségek || volna, van | erejek”, Az ilyen sort a régi elmélet nem is tartotta hibának. Tulajdonképpen nem is az, inkább csak költői szabadság: ez is átkötés a metszeten keresztül, csak jobban sikerült, mint a fentebbiek. Hatása, hogy jobban kiemeli azt a szót, amelyet tovább tolt a szólam-határon, valamint a következő szót is, amelyet kis szünet után sietve hozzacsapunk a következő ütemhez. Ilyen hatás kedvéért írta Arany is: „Itt a juss. kölkö! Ne || mond. hogy ki nem adtam”, A két felkiáltás közti

szünet lassítása s utána a „ne“ siettetett kimondása, amellyel szinte túl szeretnénk vinni a metszeten, utánozza az élőbeszéd indulatosságát. Különbösen Zrínyi sűrűn és változatosan él az átkötés mindenfajta lehetőségével. Ez is tanultságára és tudatosságára vall.

Végül 101—3. „Melly nagy ha- | ragját || Istennek | fogja látni“. A főmetszet kisebb mondattani szünettel van éreztetve, mint a mellékeezúra, továbbá az utolsó ütem kissé zsúfolt, azért sántít a ritmus. A két szó, hosszú magánhangzókkal súlyosbítva, nem pereg simán, de lényegesen jobb, mintha a felező metszetet erőltetnénk: „Melly nagy harag- | ját Is- || tennek fogja | látni“.

Amint látjuk, ezek a hibás sorok sem mindig teljesen rosszak, s ilyen is mindössze kilenc akad az egész első énekben. Hogy tiszta képet nyerjünk Zrínyi verseléséről, számszerű kimutatást készítettünk a Szigeti Veszedelem valamennyi gyenge ritmusú soráról (amelyek az új ritmizálásban is hibásak maradnak).

A teljes eposz 6321 sorból áll (beleszámítottuk azokat a részeket is, melyek csak a kéziratban vannak meg, a nyomtatott kiadásban nem, mert a költő ritmus-gyakorlatára ezek is jellemzők és jobb minél több adatból vonni le szabályt). Az arány énekenként részletezve a következő:

Egy énekre átlag 420 sor esik, ebből szabálytalan átlag 8 sor — 1,8% — különösen rossz alig 4 — 0,9%. Ez olyan kevés, hogy további magyarázatra nem is szorul. Ezek egyszerűen hibás sorok, amilyenek még Aranynál is előfordulnak, pl. „Zsigmond, a ki- | rály, a császár“. Igaz, hogy Zrínyi olyan ritmusformával élt, mely már magában is nagy szabadságot enged a költőnek, s könnyen elkerülhette volna az ilyen eseteket, míg Arany merev séma szerint is csak egészen kivételesen „követett el“ ilyesmit. De viszont Arany volt leggondosabb verselőnk, aki sokáig javítgatta költeményeit, míg Zrínyinek imerjük mentegetőzését a gyors szerzés miatt. S ha ez nem volt is elég magyarázat az eddig neki tulajdonított kezdetlegességekre, erre a kis százalék szabálytalanságra már elég. Annál inkább, mert még ezek közt is találunk gyöngyszemeket, mikor a ritmikailag „szabálytalan sor egyúttal szép. Pl. XII, 98—1.

„Égnek ura, | mit vétet-| | tem én | ellened!“

A nagy gondolati szünet a harmadik és negyedik ütem közt utólag pótolja a metszetet és átkötéssé változtatja a metszettelenséget. Ha az erős felindulásban mondott sort ritmusjelekkel írjuk le, egészen szabályos zenei ütemeket kapunk. Más: XIII, 1—4.

„Ne is félje, | míg nem ér | | oda, rom-|lását“.

A szórend-esere által okozott erős gondolati határ ugyanolyan metszetpótló, mint előbb. (Általában Zrínyi szórend-eserei egy-két túlzó esettől eltekintve igen hatásosak, és legtöbbjüknek ritmikai jelentősége is van.)

XIV, 32—1: Nyomorultak, | azt tudja-| | tok-é, | nyelvemet
Nem tudom megnyitnya...

Erős érzelmi hangsúllyal mondvá — amit a tartalom meg is kíván — a sor teljesen a fenti tagolást adja, és alig érezni a metszet hiányát, amit itt is az átkötés utáni nagy mondattani szünet pótol. Mindezek a példák azt bizonyítják, hogy Zrínyi ritmusa érzékenyen követte az előszó érzelmi hullámozását. (Természetesen ezeket a példákat is beleszámítottuk a „hibás“ 1,8%ba.)

Miután a problémátikus sorok nem döntenek meg ritmizálásunk helyességét, lássunk most különösen szép részleteket, és vonjunk le azokból is tanulságokat. Ilyen mindjárt az Úr beszéde az I. énekben. Milyen jóleső, milyen

művészi hullámzással váltakoznak a szólamok. Soha kétszer nem ismétlődik egymásután a tagolás! A sorokon belül is milyen kifejező a hullámzás:

vagy „Nézd ama | kemény nyaku | és kevély | scíták
Jó magya- | roktul | | mely igen | elfajzottak!”
„Scítiából, | azt mondom, | | kihoztam | űket”.

Ebben az egész beszédben végig érezni azt, amit majdnem minden szebb helyén, hogy az ütemek változatosságán túl szinte zenei ritmusképletek is lüktetnek a sorokban. Például:

„Sőt vitéz | szüvel is | | megáldottam | űket,
Ugyhogy egy | jó magyar | | tizet mást | kergetett,
Sehol nem ta- | láltak | | oly nagy ellen- | séget,
Azki mint por | szél előtt, | | el nem ke- | rengett.”

A két soron át ismétlődő ritmusok után jön egy egyszerűbb 4+2/4+2, hogy utána annál nagyobb meglepetéssel szolgáljon a negyedik, mely még a szél hajladozását is elővarázsolja ritmussal. Iyen művészien felépített ritmuskompozíciója van mindjárt az első két versszaknak is. Milyen gazdaságosan bánik a változatokkal: az első sor 3+3/3+3, ezután marad a 3-as kezdés, de utána 4 következik, és a végére a lágy 3+2 tagolás marad. A következő sor a 4-es helyét a harmadik ütembe tolja át, de mindedig megmaradt a 3-as kezdés és kétszer egymásután volt 2-es vég. A negyedik sorban végre nagy változás következik: 4+2-vel kezd és dübörgő hármasokban végzi a sort. Ez a hármas ritmus nyitva hagyja a versszakot, szinte hallható emelkedéssel vezeti át az átkötött gondolatot a következő szakaszba. (Az átkötés tökéletes: a szólamok együtt maradnak, csak az egymás mellé sorakozó szólamok közül kerül át egy rész a következő versszakba.) Ilyen előkészítés után, diadalmas fortissimoval hangzik fel a második versszak elején a főgondolat: „Fegyvert s vitézt | énekle”, mint egy zenei főtéma a bevezetés után.

Vagy milyen megrendítő Zrínyi imája a ritmusában is lüktető könyör-
géssel:

II, „Végzetetlen | irgalmú | | szentséges | isten,
Azki engem | segétesz | | minden ü- | gyömben,
Te vagy | énnekem | | győzhetetlen | fegyverem,
Paizsom, | küfalom, | | minden remény- | ségem.

Tegyük alája felező 12-es szerint:

Végzetetlen | irgal- | | mú szentséges | isten,
Te vagy enne- | kem győz- | | hetetlen fegy- | verem,
Paizsom, kü- | falom. | | minden remény- | ségem.

Vagy egy indulatos hanghordozás: IV, 64.

Ó mely nagy | büntetést | | fogok rajtad | venni!
Miképpen | fogtok | | véretekkel | fizetni!
Te lege- | lőszőr | | vakmerő | Horvát Zrínyi,
Fejdeddel | Tajelérít | | fogod fi- | zetni.

(Ó mely nagy bün- | tetést | | fogok rajtad | venni,
Miképpen fog- | tok vé- | | retekkel fi- | zetni!
Te legelő- | szőr vak- | merő Horvát | Zrínyi,
Fejdeddel Ta- | jelé- | | rit fogod fi- | zetni.)

IV. 58

Uram, ki | Óceánum | | tenger vi- | zével
Határoz- | tatod | | nevedet s az | egekkel,
Kivánnám, hogy | hozzád | | jühetnék | jobb hírrel,
Hogy sem az kit | kell hoznom | | kételen- | séggel.

(Uram, ki Ó-ceá- | num tenger vi-|zével
 Határozta-|tod ne- | vedet s az e-|gekkel,
 Kivánnám, hogy | hozzád | | jühetnék jobb | hírrel,
 Hogy sem az kit | kell hoz- | | nom kételen-|séggel.)

Most még egy példát arra, hogy mennyire a költői hatás szolgálatában áll a ritmus hullámlása. III. 33.

Kikeletkor | áldasz | | az szép zöld | erdővel,
 Szerelmes | fülemüle | | éneklé-|sével,
 Égi mada-|raknak | | sok különbsé-|gével,
Viz lassú | zugással, | | széllengede-|zéssel.

Az utolsó sor elején levő szórend-felforgatást Arany óta önkényesnek és nyelv-ellenesnek marasztalják el. Rendes szórenddel így hangzanék:

Lassu vizzu-|gással, | széllengede-|zéssel

Teljesen elvész a sor költői hatása, a szemléletesség, ahogy a vízzúgást lassú hármasokkal érezteti, meg a „zúgás” szó kiemelésével, utána pedig könnyedén iramló 4+2 tagolással a széllengedezést. Ezt a tagolást a szórend-csere hozta létre, avval a metszetel, amit a „lassú” és a „zúgás” közé iktat be a „víz” szó kiemelése. Azt hiszem, különben sem fogadható el Aranynak az a véleménye, hogy az inverzió célja az összetartozók egymás mellé csoportosítása, mert hiszen azt éppen a természetes szórenddel érjük el. Ellenkezőleg: felforgatni a természetes szórendet, elválasztani egymástól az összetartozókat. Az így megszakított mondattani viszonyok a közbeékelte részekben át is érződnek, összefűzik az elválasztott tagokat s fokozzák a várákozást, kiemelik az elvágott szavakat; ez a tartalmi jelentősége a szórend-cserének. Ritmikai hatása pedig az, hogy kedvezőbb csoportosításban és élesebben választ szét és von össze részeket. Zrínyi nagyon sokszor és igen művészi módon használja ki ezeket a lehetőségeket. Az viszont, hogy néha túlzásba esap és bonyolult lesz, éppen nem azt bizonyítja, hogy verselése kezdetleges, hanem hogy túlmerész. Ez is, átkötései is arra vallanak, hogy irodalmi példaképei nyomán magas művészi igényű verselésre törekedett.

Ezek mellett a művészi ritmus-kompozíciók mellett természetesen vannak szürkébb részek is. Sajátságos viszont, hogy éppen a költőileg erőteljesebb részek, az egyhangúbb felsorolások azok, ahol a felező 12-es hosszabb részekben keresztül ismétlődik. Azoknak, akik megegették Zrínyit, hogy tud ő néha nagyon jó 12-eseket is írni, nem tűnt fel, hogy éppen ott nem valami költői a nyelve, a képei, ahol „jó” 12-eseket ír. Viszont amint ihletbe jön, amint indulatos beszédet mondat hőseivel vagy lírai hangulatot fest, mindjárt hullámlásba jön a ritmus, és oda a felezés!

De felező 12-esei sem mennek mind egy kaptafára, mert azokban is legalább 3+3-as tagolással váltogatja a 4+2-t s ez már önmagában is négy kombinációt tesz lehetővé. Vegyük most még azt is tekintetbe, hogy a szótagszám-korlátot sem tartotta mindig tiszteletben, váltakozó metszetű, szabad ütemei eltérő szótagszámmal is jól hatnak — ha nem jobban — ezért van annyi, kivételnek elég jelentős számú szótagszám-„hibája”. Sőt van egyéb is: egy versszak csak három sorból áll, s nem javított rajta a költő, az egyik strófazáró sor pedig a metszetenél félbeszakad. Hogy ezeket meghagytá, arra mutat, hogy érezte a kivételes szabálytalanság hatását, egy hosszú költeményben üdítő változatosságát.

Átkötés, szórendcsere, szótagszám-eltérés, sorkihagyás: megannyi fogás a változatosság érdekében! De ezek nélkül is rendelkezett a változatosság legfőbb biztosítékával, saját versformájával, melynek magának is lényege

a változás; melyben a művészi ritmus-kompozíciók, az indulatos beszédet és hanghordozást érzékeltető ritmus-hullámmás, a szótaghosszal elért zenei lüktetés állandó váltakozásban követi egymást. Ez az igazi eposzi versforma! Keresve sem lehet találni versfajtát, mely hasonló arányban tudná egyesíteni magában a mindig egy és mindig más követelményét, ami a nagy terjedelmű alkotás legfontosabb kelléke. A magyar irodalom azóta sem tud felmutatni saját formái közül elbeszélő költészet számára ennyire alkalmas versformát.

Mindez természetesen megváltoztatja Zrínyi költői értékéről alkotott eddigi képünket.

Összegezve a tapasztalatokat, kimondhatjuk, hogy Zrínyi verselése korántsem volt véletlen, még kevésbé hibás, hanem minden sajátos nyelvi törvényszerűségeken alapul. Ő ugyanazokat a nyelvi jelenségeket aknázza ki, melyeket minden magyar versnek igénybe kell venni, a középkorinak csakúgy, mint a mai népdal-formájú versnek, ha jó, csak Zrínyi eltérőleg alkalmazta a nyelvi jelenségeket a mai szokástól, és némiképp eltérőleg a középkortól is. De kétségtelen, hogy a nyelvi tényeket művészi hatással tudta ritmussá csoportosítani.

Azok a tények, melyek ritmusát előidézik, magában a szövegben vannak, nem valami dallam sajátosságai, melyre költeményét állítólag írta volna. Ezideig nem volt olyan magyarázat, mely ének alapján meg tudta volna fejteni ritmusát. Ha pedig olyan a ritmusa, ahogyan kifejtettük — s szerintünk ez teljesen kielégítő megoldás — akkor verse nem is követhetett dallamra. Olyan dallam ugyanis nem létezik, mely versszakról versszakra és sorról sorra így változtatná ritmikai képletét. (A népi rubato itt nem jön számításba, mert annak nincs ritmikai képlete, ami a versre tagolást kényszerítene rá, hanem maga is a szöveg tagolása szerint változik.) Mindössze annyit lehet elképzelni, hogy a 3+2, 4+2, 3+3, esetleg 4+3 változatok, mint egy-egy versszak-képlet kötött ütemkapcsolatai, fülében járhattak korabeli énekekből is. De ő ezeknek a kombinációknak minden versszak-képlet és kööttség nélküli, szabad váltakozását teremtette meg költeményében, tehát már dallam-minta nélkül kellett írnia.

Máskülönben sines semmi valószínűsége annak, hogy dallamra írta volna műveit. A többi XVI–XVII. századi szerző mindig kiírja a nóta-utalást verse fölé — még Balassi is, — aminek Zrínyinél semmi nyoma, még idiómumaiban sem. Pedig tőle, a gazdag főúrról nemesak ezt várnók el, hanem Tinódi Cronica-ja és a Holgreff-énekeskönyv példájára még inkább azt is, hogy dallammai együtt nyomtatja ki művét, ha arra szerezte volna. Csakhogy nem így volt. Példái nem a históriaszíró kis költők voltak, hanem Vergilius, Tasso; ő olvasmány-eposzokat követett hőskölteményében, művészi igényű, humanista-barokk műveit segített alkotó volt, akit egy világ választott el Tinódi vagy a szephistória-szerzők félig népies, sokszor ponyva-ízű versezettől. Modern, európai jelenség volt kortársai között s ez tette lehetővé egyúttal azt is, hogy felélessze a középkori, szabadütemű verset, természetesen korának műköltői megkötöttségével, állandó szótagszám-keretei között. Az viszont, hogy ezzel a verseléssel több versszakon át húzódó fokozást ritmus-kompozíciót, hangulati hatást tudott elérni, az indulatos beszéd hullámmását tudja érzékeltetni, ismét túlmutat saját korán, és a modern költők társává avatja.

A „felújítást“ persze nem kell szó szerint érteni. Nem arra gondolunk, hogy korában még élő hagyománya lett volna a középkori szabadütemű versnek s ő ebbe a hagyományba kapcsolódott volna bele. Van ugyan egy kétes értékű adat, mely ilyen hagyományt sejtet Zrínyi korában, a jajcai ének, melyet állítólag a parasztlányok énekeltek Mátyás korában, vagyis inkább a közlő, Zrínyi korában:

Mikor magyar | király | zászlóját | látá,
Jó lovának | száját | futni bo-|csátá.

A ritmizálás azonban éppen olyan joggal lehetne 4+2+4+1-es kanásztánc is, váltakozás nélkül. De még ha valóban szabadütemű vers két soráról volna is szó, akkor is kevés volna bizonyítéknak. Inkább arra gondolunk, hogy ebben a korban még énekeltek középkori énekeket, s az 5+5+6-os változatok, sapphikusok és hasonlóak is valami szabadabb formát képviseltek az egyre szaporodó, kimért, azonos sorokból álló típusok között. Az utóbbi volt már akkor a divatos, az új, a másik csak a még hallható régi. Azonban olyan egyéniség számára, aki túl tud emelkedni környezetén, elég lehetett ennyi is arra, hogy lássa, más lehetőség is van, mint a korabeli divat. A többit megtette nyelvérzéke. Tulajdonképpen ez teremti meg sajátos verselését; erre mutat, hogy mindig akkor tör fel belőle a hullámozó ritmus, amikor élő beszédbe képzele bele magát, amikor tehát jobban ráhagyja magát nyelvérzéke öntudatlan működésére. Ennek pedig az volt egyik előfeltétele, hogy énektől függetlenül alkotott, tehát a beszéd ritmusa fokozottabban juthatott érvényre alkotásában.

Mindez egyedülálló jelenség volt a maga korában. Körülötte teljes virágzásban volt még az énekes költészet, és kialakulásának utolsó szakaszába lépett az új népdal-vers, hogy Gyöngyösinél már szövegritmussá váljék. Ami Zrínyiben új volt, az még sokáig várat magára, a XIX. századig, ami régi, már rég feledésmeműlt. Nem csoda, hogy kortársai sem értékelték, s talán nem is értették, azért toldották bele azokat a javításokat, melyek verselésének félreértéséről tanuskodnak,⁷ és hogy az a versforma, amelyet használt, annyira feledésbe merült, hogy ritmustalan bukducsolásnak érezték egészen Arany Jánosig és maig. Sok időnek kellett eltelni, amíg felmerülhetett az a vélemény, hogy ugyanolyan ura volt a ritmusnak is, mint a többi költői erényeknek.

⁷ A Szigeti Veszedelem nyomtatott szövege rengeteg helyesírási, hangjelölési eltérést mutat a kézírral szemben, azonfelül olyan eltéréseket is, melyek elrontják a rímet, néha még az értelmet is. Ezek nem kerülhettek bele a költő jóváhagyásával. Pl. II, 11-3. „Bolond merészségül sátorát ott vonýá, Ökörülötte háromszáz janicsár *hala*” (hála helyett). II, 84-4. „Lesni, mint éh farkas fog te halálodra. Hatalmát, erejét vesztí Szigetvára” (Szigetvár-ra helyett, vagyis, hogy erejét fogja vesztegetni Szigetvár-ra.) X, 36-4. „Ugyan ez is mindjárt hozzá csap nagy *kárral*” (karral helyett) VII, 16-4. „Sok *erős* vörös zászló” (ezer helyett) stb. Ha pedig ilyesmi belekerülhetett a költő akarata ellenére, akkor valószínű, hogy a többi eltérés szintén a költő tudta nélkül került bele a nyomtatott szövegbe, azok is, melyek a szótagszám-eltéréseket „helyreállították”, s melyeknek „hibás” alakja ritmizálásunkban egyáltalán nem okoz nehézséget. Az idézett szöveget ezért a gondosan másolt példány szerint adom, melyet a költő bizonyára átnézett, Négyesy jegyzetei alapján rekonstruálva, de csak a ritmikailag jelentős helyeken. Ezt az álláspontot igazolja Eckhardt Sándor tapasztalata is Balassi helyesírásáról, melyet az életében megjelent Füves Kertecske teljesen megmásít. Ugy látszik, a régi nyomdáknak ez általános volt. (Balassi B. Összes művei, 1951. 16. l.)

Erdekes, hogy a vélt szótagszámbeli és metszet-hibák kijavításában még Négyesy is odáig ment, hogy ahol a kézirat jobb, ott azt a változatot tartja meg, noha általában a nyomtatott szöveget adja közre. Néha ugyanazt a szót is hol j-vel, hol i-vel írja, hogy kijöjjön a pontos 12-es szótagszám.

Vargyas Lajos